

Följande avdelning handlar uteslutande om en grupp människor, som var på sitt område gjort betydande insatser under den tid, då »de små i samhället – fattigfolket», utgjorde det stora flertalet. Deras historia skulle kunna utökas med ett otal livsöden.

Dagsverkstorp, backstugusittare och inhysesfolk

En gammal boendeform är de s. k. torpen, vilka under olika namn förekommit i Sverige sedan medeltiden, t. ex. fjärdingstorp och åttingstorp efter den skatt som erlades i förhållande till bönderna.

Indelningsverkets införande under Karl XI:s regeringstid på 1600-talet innebar skyldighet bl. a. för bönderna i byarna att gemensamt ställa ett soldat-, ryttare- eller båtsmanstorp till förfogande för innehavaren. Deras antal blev stort, vilket framgår av att i Västernorrlands län fanns år 1763 1.328 dylika torp, vilka år 1772 hade ökat till 1.424. Envar vet också, både i Björna och i andra nolaskogssocknar, att i de flesta äldre bondebyarna har det funnits dylika torp. I och med att indelningsverket upphörde i början av vårt århundrade återgick dessa torp till stamhemmanet eller friköptes av den inneboende.

Under 1700- och 1800-talen togs torp av annan karaktär upp. Det kunde vara yngre arvingar till en bonde, som odlade upp ett torp i närheten av sitt föräldrahem. Under samma tidsperiod tillkom även ett betydande antal torp, som ej var skattelagda utan ingick i stamhemmanets skattetal. Ett stort antal av de icke skattelagda torpen var endast upplåtna på vissa år eller på livstid. Uppodlaren och innehavaren av dessa torp fick betala en viss arrendeavgift till bon-

Torp. Daniel Jonsson, Björna, f. 12/11 1833, d. 21/1 1918, och hans hustru Märta Maria Eriksdotter, f. 12/3 1837, d. 1/1 1895. Han var självägande torpare. De var föräldrar bl. a. till faktor Daniel Danielsson d. ä. och torparna Erik och Petter Danielsson, Björna.

den i byn, i vanliga fall ett visst antal dagsverken per år, ty dessa torpare hade i allmänhet så svag ekonomi, att de ej mäktade erlægga något kontant arrende.

Dessa torp kallades för dagsverkstorp, jordtorp eller småtorp, ett annat namn med samma innebörd i nolaskogssocknarna är åratals-torp. När arrendetiden gick ut, t. ex. 50 år, återgick torpet till stamhemmanet, om torparen ej hade medel att friköpa det.

I Björna liksom i andra socknar fanns ett antal dylika torp tillkomna i början eller mitten av 1800-talet. Dessa torp anlades i byarnas utkanter på mark, som bonden själv ej var så angelägen att odla. Aratalstorparen hade att kämpa med många svårigheter: Arrende i

form av dagsverken »på bondens bästa tid», uppförande av nödvändiga hus på torpet, nyodling och höbärgning åt de egna få husdjuren – getter och i bästa fall en å två kor – på starrmyrar och raningar (röjningar). Därtill måste torparen för att hålla den största nöden från dörren söka skaffa sig någon kontant inkomst, vilket med den tidens dagsverkspris gav ringa utbbyte. Något lättare blev det att erhålla arbete, när skogsbolagen började med timmerdrivningar efter 1850. Men tim- eller dagsverkslönen var urusel mätt med vår tids.

Dagsverks- eller jordtorpssystemet blev en kraftig faktor för nyodlingens befrämjande. För jordägaren var det även förmånligt, ty mot att tidigare ha nödgats leja flera drängar och pigor, för vilka han vissa tider på året ej hade fullt knog åt men likväl måste föda och avlöna, var det förmånligare att t. ex. under vårbruket och skördetiden få räkna med arbetskraft från dagsverkstorpens och hans familj. Därmed kunde bonden anställa mindre antal fast personal. Det låg i bondens intresse, att dagsverkstorpens ej skulle komma på obestånd, och därför kunde han i tider av brådska få göra dagsverken hos bonden mot kontant ersättning.

Om anledningen till småtorpens uppkomst framhålles genom ett kommittébetänkande i Västernorrlands län år 1837 följande:

»Orsaken till småtorpens uppkomst är den avtagande lusten för tjänst och arbete, den smak för oberoende och självbestånd, som allt för tidigt utvecklas hos landsbygdens uppväxande ungdom. Vid en ålder av tjugu år är den unge drängen redan trött att tjäna. Uti besittningen av en torva på livstid, om än aldrig så liten, förespeglar han sig en framtid. Men stugan, tom på husgeråd och andra förnödenheter, blir snart full med barn, den ringa jorden kan omöjligen föda torparen med dess omgivning, och den påräknade arbetsförtjänsten, av honom och hustrun makligt begagnad uti de goda åren, utebliver alldeles i de svaga – –».

Inemot sekelskiftet och åren därefter upphörde systemet med dagsverkstorp alltmer. Anledningarna var bl. a. följande:

En del friköpte sina torp och kunde därmed känna sig som självständiga jordbrukare. En annan orsak var den allt mer ökade industrialiseringen med dess bättre ekonomiska villkor, vilket gjorde att många torpare lämnade sitt torp och flyttade in till städer och

Jakob Johansson (Jakob Jansen), f. 1835, d. 1908, och hans hustru Brita Magdalena Persdotter, f. 1835, d. 1919, Björna.

industriorter. Andra torpare emigrerade till Kanada och USA med drömmen om en god framtid i bagaget.

Författaren har bl. a. genom intervjuer med äldre personer i Björna socken erhållit informationer om följande åratals- och livstidstorp. I en del fall är uppgifterna knapphändiga, då arrendekontrakten har »skattat åt förgängelsen». Trots det relativt stora antalet härnedan, har det troligen funnits flera.

Ett åratalsstorp, där handlingarna finns kvar, är Jakob Johanssons (Jakob Jansens) torp i kyrkbyn, sedermera brukat av hans måg faktor Daniel Danielsson d. ä. Detta torp får utgöra exempel på hur dessa torpare hade det.

Drängen Jakob Johansson, f. 1834, d. 1908, var gift med Brita Magdalena Persdotter, f. 1835, d. 1919. Efter giftermål 1858 sökte

de skaffa sig eget hem, vilket resulterade i att de genom köpekontrakt den 1/5 1859 av björnabönderna Anders Andersson d. ä., Johan Pehrsson, Jonas Jonsson d. y., Jonas Grundström, Carl Olof Nilsson och Jacob Grundström förvärvade ett torpställe (nybygge) beläget i den s. k. Nysvedjan öster om Hundsjön. Till slätterlägenhet tilläts torparen röja upp ett område efter Peabäcken från Långforsen. Villkoren var bl. a. följande: Torparen hade besittningsrätt i 50 år. Som arrende skulle han årligen göra sex karldagsverken under slättertiden och sex dagsverken under skördetiden åt bönderna på deras kost samt arton dagsverken vintertid, då det var lämpligast för byamännen.

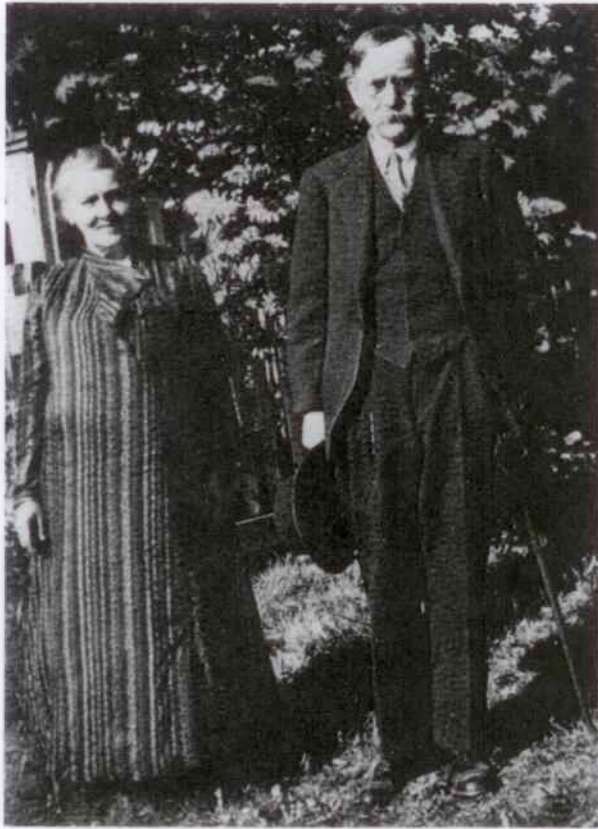
Med hänsyn till att det upplättna området var vattensjukt, var det hårda villkor för den blivande torparfamiljen.

Många slitsamma år låg nu framför det unga och fattiga nybyggarparet, ty varken hans drängtjänst eller hustruns tjänst som piga hos skollärare Öman hade givit många slantar över. Med frejdigt mod gav de sig dock i kast med att skapa ett hem. En liten stuga med ett stort kök och en liten farstukammare timrades upp. Kammaren hade jordgolv, och där härbärgerades det första husdjuret, en get. Så småningom byggdes en ladugård och en fristående bagarstuga. Jämsides med detta så pågick odlingen av torpet. De svedjebrände för att så råg i askan, ty det gällde ett överleva. Efter många år var kreatursbesättningen tre kor, någon kalv och några får. Då höet ej räckte till, så repades löv och insamlades kvistar för att dryga ut fodret.

I hushållet var det ej heller något överflöd på mat, och under 1860-talets nöddår utgjorde barkbröd och barkgröt en viss ingrediens i mathållningen.

Makarna var händiga personer. Han var duglig skomakare och gjorde tunnpjäxor åt hela byn och åboarna i Nybyn samt lagade seldon åt bönderna. Och hon spann ull och lin åt bönderna och andra välbärgade. Jämt hängde det stora knippen av garn på väggen. Hon gjorde även s. k. solvar till vävstolarnas skaft. (Solvar är de trådar, genom vilka vävens revgarn löpte.) På kvällarna var den öppna spisen ljuskälla.

Någon inkomst fick väl Jakob Jansen genom det alltmer förekommande skogs- och flottningsarbetet. År 1871 gick han t. ex. 14 dagar

Faktor Daniel Danielsson d.ä., f. 1867, d. 1954, och hans hustru Karin Jakobsdotter, f. 1871, d. 1956, i Björna.

i flottningsarbete och erhöll då kronor 45:85 i likvid, en för den tiden ovanligt hög ersättning.

Den allt överskuggande utgiften var de 30 arrendedagsverken till bönderna på »deras bästa tid». Det finns bevarat en dagsverkslista för åren 1870–1897 mellan torpinnehavaren och bonden m. m. J. F. Malmgren, ty efter det laga skiftets genomförande kom Jakob Jans-torpet att ligga på det Malmgrenska hemmanet. Dagsverkslistan kom att omfatta sådana arbeten som vårbruk, slätter, skörd, hässjning, tröskning, skogsarbete, flottning, skolagning, stängning av gärdsgårdar m. m. Någon gång hjälpte hustrun till att fullgöra dagsverksskyldigheten. Något år gjordes mer än 30 dagsverken, andra år mindre, men det jämnade ut sig. Någon gång fordrade hemmansägaren rent

av kontant ersättning, vilket en gång ledde till process. Från år 1906 finns en kvitterad räkning på 12:- kronor, där dåvarande hem.äg. tog betalt för 6 dagsverken à 2:- kronor. Så nog togs arrendet ut tillfullo.

Både Jakob Jansen och hans hustru var intelligenta människor, han var både läs- och skrivkunnig, och hustrun var läskunnig. Ingen av dem hade gått i skola, de var självlärda människor. Aftonbladet var deras husorgan.

I äktenskapet föddes sex barn, varav två dog i unga år, men de övriga fyra – Johan Nordström d. ä., Mattarbodum, Pelle Nordström, Långsele, Brita Nylund, Östersund, och Karin Danielsson, Björna – blev alla över 80 år.

Torpet övertogs 1906 av mågen, faktor Daniel Danielsson, f. år 1867, d. 1954, och hans hustru Karin, f. 1871, d. 1956, vilka samma år friköpte det av Gideå & Husum AB för 800 kronor. De resterande tre åren av arrendetidens dagsverksskyldighet efterskänktes samtidigt. De gamla erhöilo förmåner, skötsel och vård av dotter och måg till sitt frånfälle.

Som slutord om åratalsstorparen Jakob Johansson och hans hustru må tilläggas, att de var strävsamma människor, som gjorde det bästa av tillvaron och reste sig ur de fattiga omständigheter, som de och andra levde under.

De åratalsfamiljer, som omtalas i fortsättningen, torde ha levat under liknande förhållanden som den nu beskrivna familjen.

Omkring 1860 togs ett åratalsorp upp strax väster om nuvarande hem.äg. Anton Hedlunds gårdsfastighet »Norr om sjön» i kyrkbyn. Den förste odlaren på torpet var Johan Kristoffersson (Järn-Kerstopsen), f. 1826, d. 1903, vilken efterträddes på torpet av Johan Holmgren, f. 1829 i Leding, d. 1913. Denne hade varit bonde i Ryssjön, men av någon anledning flyttade han till Kyrkbyn, där han skall ha varit en s. k. »björnfogde», d. v. s. han ringade in björnar, som gått in i ide, och gav sedan anvisning till jägarna var »björnringen» fanns. I början av 1900-talet köpte stamhemmanets ägare Vilhelm Hedlund, f. 1873, d. 1949, in de resterande åren, som var kvar av arrendetiden, som utgick omkring 1910. Detta dagsverkstorp tillhör nu nämnde Anton Hedlund.

Anna Stina Persdotter (Anke in i Lia), f. 1857, d. 1952. Tillhörde nybyggarfamiljen Per Erik Persson, Trehörningen. Hela hennes liv var fyllt av uppoffrande arbete.

»Katarinatorpet» på skogen mellan kyrkbyn och Nybyn upptogs av Johan Abrahamsson och hans hustru Katarina Olofsdotter omkring 1830. Huruvida Johan Abrahamsson betalade något arrende till bönderna i kyrkbyn har ej gått att dokumentera. Detta är emellertid troligt, då bonden Erik Tomasson i Nybyn i en överenskommelse med bönderna 1865, då änkan lämnat torpet, förband sig att utföra vissa arbeten åt bönderna som arrendeavgift.

»Kalle-torpet» i Trehörningen var även ett årataltorp, som sju bönder i kyrkbyn sålde på 50 år, för 100 riksdaler att betalas med

två riksdaler per år. Köpare var nybyggaren Anders Carlsson-Westin, f. 1791, d. 1868. Då det var för långt till kyrkbyn för att göra dagsverken, fick arrendet utgå i pengar.

År 1905 friköptes torpet av sonen Karl Westin, »Kalle in i Lia», som betalade 500 kronor till Gideå & Husum AB.

☆

I Uttersjö hade Per Sjödin, f. 1829, ett årataltorp »på hela byns ägor». Arrendetiden gick ut under Sjödens livstid, berättar 80-årige flottningsinspektoren Erik Johansson i Uttersjö.

Ägare till torpet blev sedan Jon Salomonsson, och nu ägs det av bonden Jonas Jonsson i Björnsjö. Ingen bor på fastigheten, men torpet skördas av ägaren.

☆

I Bergvattnet fanns med säkerhet två årataltorp på gideböndernas hemman.

Det ena torpet, där byggnadssnickaren Oskar Holmgren nu bor, friköptes av hans farfar Anders Holmgren, Bergvattnet, och hans hustru Sara Lisa Andersdotter den 25/10 1858 av hustruns far bonden Anders Gustav Abrahamsson i Gide för 670 riksdaler riksmünt.

Det andra torpet friköpte änkan Stina Olofsdotter 1856 av bönderna Anders Gustav Abrahamsson och Jonas Jonsson. Torpet har sedan delats upp på flera ägare. Här bodde bl. a. Lina Byström.

Enligt äldre handlingar skall båda dessa torp före försäljningen vid mitten av 1800-talet ha varit årataltorp.

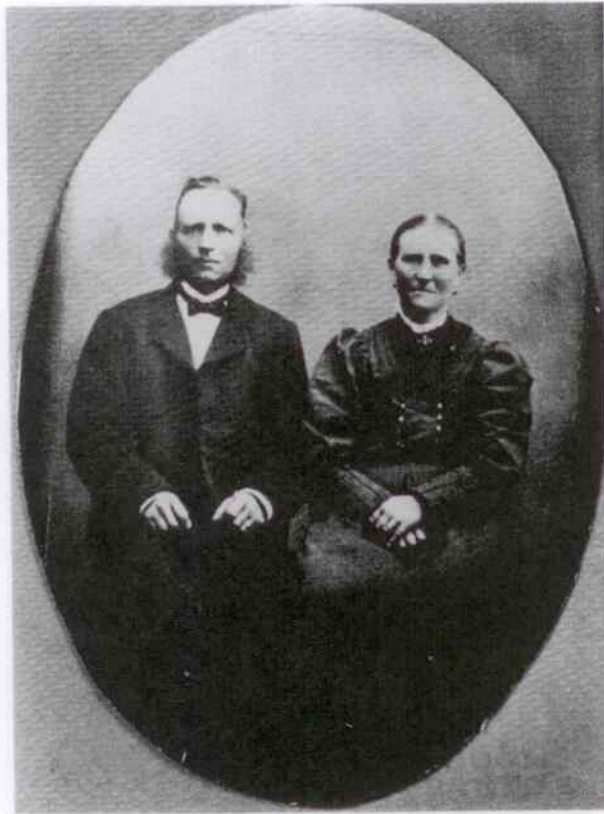
☆

På Långviksmon finns även ett årataltorp, nämligen det jordbrukaren Birger Holmér innehar.

Detta torp togs ursprungligen upp av Kristoffer (Kebbe) Sjölund, som gjorde vissa dagsverken per år som arrende. Hans son Janne Sjölund, f. 1879, d. 1956, gjorde även han i unga år vissa dagsverken för torpet. Torpet friköptes från Nils Erik Johanssons fastighet.

☆

På norra sidan av Movattensjön hade Olof Edlund och hans hustru Maria, f. 1856, d. 1959, sitt torp. Det sägs ha varit ett årataltorp. Nu är det öde där.

Torparen Olof Edlund, Movattnet, f. 1853, d. 1935, och hans hustru Maria, f. 1856, d. 1953.

Söder om Hemlings lillå låg Per Olssons (Per Orsch) torpet i Hemling. Det var ett åratalsorp, och Per Orschen levde på 1800-talet. Efter hans död återgick torpet till stamhemmanet, som då ägdes av handl. Axel Morén. Andra familjer hyrde dock torpet vid flera tillfällen. Nu är det öde även där.

Denne Per Orschen var far till skomakaren Olle Söderlind i Hemling.

På 1890-talet innehade Erik Karlsson i Nyliden ett åratalsorp i byn. Det var från Pelle Strömbergs och Johan Johanssons (Jan Jans) hemmanen. Torpet låg öster om den fastighet Henry Sjöberg nu bebör. Erik Karlsson friköpte torpet.

Torparen Helmer Rundkvist, Skallviken, f. 1888, d. 1975, och hans hustru Selma, f. 1883, d. 1973.

Det s. k. Per Orsch-torpet i Nyliden på södra sidan av sjön Noret togs upp av snickaren Per Olofsson, f. 1851, d. 1891. Hans hustru var Sara Stina Persdotter, f. 1854. När mannen dog hade änkan åtta minderåriga barn att försörja (bl. a. sedermera skräddaren P. A. Rudsten i Björna). Men Per Orsch Sara, som änkan kallades, drog sig fram med familjen, hon var t. ex. ivrig fiskare, och den vik av Noret, där hon brukade sitta i båten och meta, kallas än i dag för Per Orsch Sara viken. År 1910 reste änkan med lillflickan Hilma till USA, där hon blev hushållerska. Det var krut i den kvinnan!

Torpet var ett s.k. livstidstorp. I bouppteckningen efter Per Olofsson säges om »torpet väst på byn» följande:

»En torplägenhet avsöndrat från skattehemmanet 1/6 dels seland under nr. 1 i Nyliden enligt kontrakt av den 31 juli 1876 som grundar sig på arrendetid under köparens levnadstid. Som lägenheten är till största delen odlad och belägen uti skogsmarken befinnes nu av ringa värde, uppskattades 100:--. En ko på 17:e året och två getter.»

På torpet bodde sedan som dagsverkstorpäre Helmer Rundkvist, f. 1888 i Nyliden, d. 1976 i Skallviken. Han var gift med Selma Rundkvist, f. 1883 i Stavarsjö, d. 1973 i Skallviken. De bodde på torpet till 1931, då det återföll till hemmanet, vilket tidigare ägts av

bonden Kristoffer (Kebbe) Gidlund men sedan inköptes av bonden Erik Sahlén.

Om Helmer och Selma Rundkvist kan tilläggas, att de efter ytterligare ett års vistelse i Nyliden flyttade till Jonke Söderlinds torp i Movattensliden. Därefter köpte de Janne Edströms torp i Skallviken, där de på ålderns höst fick njuta sitt otium hos sonen Sixten Rundkvist. Båda de gamla hade ett långt och strävsamt liv bakom sig – han som dräng, dagsverkstorpä, skogs- och flottningsarbetare samt sist självägande jordbrukare, och hon som lillpiga vid sex års ålder i Norrtjärn och därefter som piga i bondehem vid mer vuxen ålder, till dess hon gifte sig.

Författaren, som många gånger intervjuade dessa åldringar, fraprades av deras livsbejakande inställning, trots alla de vedermödor de genomgått under ett långt och strävsamt liv.

På Nisch Orsch-torpet i Nyliden var Nils Olofsson, f. 1853, d. 1937, dagsverkstorpä. Han var broder till den förut nämnde Per Olofsson, liksom hans första hustru Eva Karolina Persdotter, f. 1858, d. 1893, var syster till Per Olofssons hustru. Nils Olofssons andra hustru var Klara Johanna Persdotter, f. 1863, d. 1926.

Nils Olofsson började på 1880-talet att odla upp detta dagsverkstorp »väst på byn», som låg på bonden Nils Erssons (Nisch Erschens) hemman. År 1893 hade torparfamiljen en ko. Underhand sålde Nisch Erschen sitt hemman till MoDo, varvid dagsverksskyldigheten upphörde. Nils Erssons söner återköpte hemmanet 1916/1917, varvid torpstället blev kvar i MoDo:s ägo. År 1926 bosatte sig Nils Olofssons måg Elon Sjöberg och hans hustru Agnes på torpet. Då fastigheten brann upp 1933, förvärvade Elon Sjöberg torpet av MoDo och byggde upp en ny gård. Den nu avlidne Elon Sjöberg gjorde betydande nyodlingar på torpet. Hans hustru, änkefru Agnes Sjöberg, bebor nu fastigheten.

Det s. k. »Iljars»-torpet togs upp av Elias Gustav Andersson, f. 1809, d. 1892, gift med Anna Cajsa Persdotter, f. 1808 i Locksta, d. 1890. Torpet var ett s. k. livstidstorp med skyldighet för torparen att göra vissa dagsverken hos hemmansägaren. Torpet låg rakt norr

Nybyggarhustrun
Stina Greta Johansdotter, f. 1/7
1826, d. 28/11
1925, gift med
Per Erik Persson
»in i Lia». Trots
fattigdom, umbä-
randen och hårt
arbete blev hon
närmare 100 år.

om Nils Olofssons torp. Den lilla stugan och ladugården stod uppe mot bergskanten, och ännu kan skönjas var de stod. Den odlade arealen var ringa, och de brukade ha en ko, så länge hustrun levde. Husen är nu rivna, och torpet har återgått i bondens ägo.

☆

Yngste sonen till Elias Gustav Andersson, Elias Rundkvist, »Lill Iljars» kallad, f. 1851, d. 1907, var gift med Cajsa Maria Nyström, f. 1852, d. 1916, som var dotter till »jordemodern» Anna Katarina Nyström i Nyliden. De tog upp torpet väster om faderns och blev dagsverkstorpäre. Här växte bl. a. sönerna Helmer och Konrad Rundkvist upp. Den sistnämnde, f. 1885, d. 1946, övertog sedan torpet. Torpet var från Erik Olssons (Erik Orsch) hemman, som

sedan inköptes av MoDo. Otto Blomkvist i Nyliden har nu förvärvat torpet, men ingen bor där numera.

Lars Johan Jonssons torp i Kärrsjö var ett årataltorp berättar hans son 80-åriga Felix Jonsson, Kärrsjö. Det var från Nordins hemman och arrendet utgjorde 12 dagsverken per år. Torpet är nu öde.

Ante Sjölund's torp i Kärrsjö var också ett årataltorp med en arrendeavgift av 12 dagsverken per år. Torpet är öde sedan 1927.

Ett annat årataltorp i Kärrsjö innehades av Jonke Sjölund. Hans son 74-åriga Erik Sjölund i Nyliden berättar, att torpet var från Anders Olof Anundssons hemman och att arrendet var 6 dagsverken på våren och 12 slätterdagsverken. Torpet friköptes 1930 för 600 kronor. Erik Sjölund tillägger, att han varit med om att fullgöra vissa arrendedagsverken på torpet. På torpet bor nu hans son Sigge Sjölund som tredje generation.

Utöver torp av olika slag fanns även annan bosättning, nämligen *backstugusittare* och *inhysesfolk*. Liksom torparna tillhörde de landsbygdens fattiga befolkning.

Backstugor utgjorde de minsta jordupplåtelseerna. Det var vanligen en liten stuga med ett mindre potatisland. Backstugusittaren disponerade över sin arbetskraft, då han hade ringa skyldighet att hjälpa jordägaren.

Inhysesfolket bodde i en stuga tillhörig jordägaren. De ägde varken hus eller jord. För sin förmån av tak över huvudet hjälpte de husbondefamiljen med arbete men tog även emot arbete av andra. De mantalsskrevs vanligen i det hus, där de bodde, ej som drängar och pigor i husbondefamiljen.

För både drängar och pigor var det en önskedröm i äldre tider att få bo under eget tak, och då låg det närmast till hands att bli backstugusittare eller inhysesfolk med allt vad detta innebar av fattig-

dom och uppoffring. Fattigdomen grinade dem i ansiktet, men de besatt en viss frihet och kunde själva ta det arbete, som bjöds dem. De skulle kunna betecknas som lösarbetare.

Och visst har de funnits i Björna i äldre tider, även om antalet ej var så stort.

För att ta några exempel så anges följande personer vara inhysesfolk på 1860–1870-talen:

Erik Christoffersson, Björna

Ingel Olofsson, Björna

Johan Strömberg, Långviken

Christoffer Christoffersson, Mattarbodum

Per Larsson, Nyliden

Gustav Nylund, »Finn-Gustav», Aspele

Per Erik Johansson, Björna

Den sistnämnde gifte sig med en bonddotter och förvärvade ett hemman i kyrkbyn, vilket sedan kallades för Per Eriks hemmanet.

Om en man från Kärrsjö sades det, att han var så religiös, att han föll på knä och bad, innan han sköt katta!